

ВИТРЕБУВАННЯ МАЙНА З ЧУЖОГО НЕЗАКОННОГО ВОЛОДІННЯ У ПОРЯДКУ ВІНДИКАЦІЇ

RECLAMATION OF PROPERTY FROM SOMEONE ELSE'S ILLEGAL POSSESSION BY WAY OF VINDICATION

Харченко Г.Г., д.ю.н, професор,
професор кафедри цивільного права

Навчально-науковий інститут права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті досліджуються особливості застосування виндикаційного позову при захисті права володіння крізь призму положень Цивільного кодексу України та правозастосовної практики Верховного Суду. Зокрема звернуто увагу на суперечливість правових підходів в правовому регулюванні виндикації майна у ст.ст. 387 та 388 Цивільного кодексу України. Норма ст. 387 Цивільного кодексу України сформульована як імперативне правило, без посилання на можливі винятки з його дії на кшталт «якщо інше не випливає із закону», тоді як ст. 388 ЦК України в розрізі цього імперативу повною мірою не діє. Так, частини 1–2 ст. 388 Цивільного кодексу України визначають межі можливої виндикації майна у випадках набуття майна за відплатним договором.

Окремо проаналізовані деякі відмінності підходів Верховного Суду України й Верховного Суду в застосуванні на практиці концепції обмеженої виндикації майна. При застосуванні норми абз. 1 ч. 2 ст. 388 Цивільного кодексу України Верховний Суд України виходив з того, що майно, яке вибуло з володіння власника на підставі рішення суду, яке згодом було скасовано, вважається таким, що вибуло з володіння власника поза його волею, тобто може бути витребувано від добросовісного набувача на підставі ч. 1 ст. 388 Цивільного кодексу України. Наразі Велика палата Верховного Суду відійшла від такого підходу, визнавши неможливість витребування у добросовісного набувача майна придбаного на прилюдних торгах у межах здійснення виконавчого провадження. Така позиція суду автором, в цілому, підтримана, зокрема з огляду на практику Європейського суду з прав людини і застосування ним принципу належного урядування.

Висловлені зауваження до позиції Великої палати Верховного Суду про те, що на можливість витребування власником земельних ділянок не впливає їхній поділ та/або об'єднання, оскільки цей висновок сформульований без урахування норм положень ст. 79¹ Земельного кодексу України, з якими він входить у суперечність. Наголошено, що в речовому праві необхідно виходити з того, що будь-яке суб'єктивне речове право на об'єкт вважається припиненим у разі припинення існування об'єкта такого права. З цієї ж позиції можна критикувати і практику Верховного Суду, відповідно до якої юридична (позасудова) формалізація факту створення нової речі не завжди є достатньою підставою для висновку про створення нової речі замість попередньої існуючої речі.

Констатується, що при запровадженні нових підходів у сфері виндикації майна, Верховним Судом не завжди прораховуються можливі далекосяжні наслідки таких нових підходів, які часто можуть породжувати більше запитань, ніж відповідей на проблемні питання судової практики.

Ключові слова: захист права володіння, виндикаційний позов, витребування майна, концепція обмеженої виндикації майна.

The article examines the peculiarities of the application of a vindicatory action in the protection of the right to possession through the prism of the provisions of the Civil Code of Ukraine and the law enforcement practice of the Supreme Court. In particular, attention is drawn to the inconsistency of legal approaches in the legal regulation of property vindication in Art. 387 and 388 of the Civil Code of Ukraine. The provision of Art. 387 of the Civil Code of Ukraine is formulated as an imperative rule, without reference to possible exceptions to its effect, such as «unless otherwise follows from the law», while Art. 388 of the Civil Code of Ukraine in terms of this imperative does not fully apply. For example, parts 1–2 of Art. 388 of the Civil Code of Ukraine determine the limitations of property vindication in cases of property acquisition under a retaliatory contract.

The author also analyzes some differences between the approaches of the Supreme Court of Ukraine and the Supreme Court in applying the concept of limited vindication of property in practice.

When applying the provision of paragraph 1 of part 2 of Art. 388 of the Civil Code of Ukraine, the Supreme Court of Ukraine proceeded from the fact that property that has left the owner's possession on the basis of a court decision that was subsequently canceled, is considered to be dropped out of the owner's possession against his will, therefore it can be claimed from a bona fide purchaser on the basis of part 1 of Art. 388 of the Civil Code of Ukraine. Currently, the Grand Chamber of the Supreme Court has departed from this approach, recognizing the impossibility of reclaiming property from a bona fide purchaser acquired at a public auction within the scope of enforcement proceedings. This position of the court is generally supported by the author, in particular, in view of the practice of the European Court of Human Rights and its application of the principle of good governance.

The position of the Grand Chamber of the Supreme Court that the possibility of reclamation by the owner of land plots is not affected by their division and/or consolidation is criticized by the author, since this conclusion was formulated without taking into account the provisions of Art. 79¹ of the Land Code of Ukraine, with which it is in conflict. It is emphasized that in property law it is necessary to proceed from the fact that any property right to an object is considered terminated in case of the termination of the existence of the object of such a right. From the same position, the practice of the Supreme Court can be also criticized, according to which the legal (out-of-court) formalization of the fact of the creation of a new thing is not always a sufficient basis for concluding that a new thing has been created instead of a previously existing thing.

It is stated that when introducing new approaches to property vindication, the Supreme Court does not always calculate the possible far-reaching consequences of such new approaches, which can often generate more questions than answers to the problematic issues of judicial practice.

Key words: protection of a right of possession, vindication action, reclamation of property, concept of limited property vindication concept of limited vindication of property.

З часів римського права виндикаційний позов (*rei vindicatio*) був одним з основних способів захисту права володіння власником своєю річчю. Сьогодні напрацьований свого часу римлянами правовий інструментарій так само широко використовується в цивільних відносинах, попри те, що підходи його застосування істотно змінені у законодавстві і судовій практиці. Наразі Цивільний

кодекс України (далі – ЦК України) [1], на відміну від судової практики, взагалі не оперує терміном «виндикаційний позов», а використовує замість нього більш широке поняття «витребування майна». Останнє може відбуватися з різних правових підстав, зокрема, у порядку виндикації (ст.ст. 387–388 ЦК України), у порядку, визначеному для повернення майна від особи, яка набула його

за рахунок іншої особи без достатньої правової підстави (ст.ст. 1212–1215 ЦК України; кондиційний позов); у порядку примусового виконання обов'язку в натурі (п. 5 ч. 2 ст. 16 ЦК України, зобов'язально-правовий спосіб захисту) [2]. Об'єктом захисту в зазначених випадках виступає право володіння, причому не тільки як невід'ємна складова змісту права власності або як правомочність змісту інших речових прав, захист яких відповідно до ст. 396 ЦК України відбувається на засадах права власності за аналогією закону, а й права володіння як самостійного різновиду речових прав (гл. 31 ЦК України). У порядку витребування майна з чужого незаконного володіння захищатися може й речовий інтерес безтитульного володільця, що є можливим на підставі ст.ст. 344, 400 ЦК України.

Доречно звернути увагу, що визнання в цивільному праві (зокрема у ст. 16 ЦК України) двох самостійних об'єктів захисту цивільного (у тому числі речового) права та цивільного (у тому числі речового) інтересу, окрім іншого, утворило можливість захищати в Україні своє володіння майном, так само як і в римському праві, за правилами посесорного або петиторного захисту володіння.

Окреслені вище випадки захисту права володіння й фактичного володіння у цивільному законодавстві України згадуються не випадково, оскільки кожен з них має особливості правової регламентації і застосування, що має усунути в судовій практиці зайву конкуренцію між позовами, результатом задоволення яких є повернення майна позивачу з чужого незаконного володіння.

Вбачається, що найбільш поширеною категорією судових справ щодо витребування майна з чужого незаконного володіння є його повернення через ввіддикацію. Сьогодні застосування ввіддикаційного позову для захисту володіння титульного володільця за чинним цивільним законодавством України визначається своїми особливостями, коло яких доповнює і судова практика.

Можливо, головною рисою такого захисту є насамперед концепція обмеженої ввіддикації майна. З одного боку, ст. 387 ЦК України визначає правило, що власник має право витребувати своє майно від особи, яка незаконно, без відповідної правової підстави заволоділа ним. А з другого боку, у ст. 388 ЦК України законодавець прописує випадки, коли право власника на витребування майна від добросовісного набувача законодавчо обмежується. Суперечливість правових підходів двох зазначених вище статей ЦК України полягає в тому, що норма ст. 387 ЦК України сформульована як імперативне правило, без посилення на можливі винятки з його дії на кшталт «якщо інше не випливає із закону», тобто як правило не загальне, а універсальне. Наразі ст. 388 ЦК України в розрізі цього правила повною мірою не діє, а, навпаки, діє здебільшого зворотно від нього.

Такі неузгодженості свідчать про недоліки використаної юридичної техніки розробниками Цивільного кодексу України, однак правозастосовна практика на це увагу особливо і не звертає, надаючи перевагу в застосовуванні приписів ст. 388 ЦК України порівняно з нормою ст. 387 ЦК України, де перша начебто містить спеціальні норми, а друга – норму загальну, а тому за усталеною практикою правозастосування спеціальні норми мають перевагу в своїй дії порівняно з нормами загальними.

Якщо ч. 3 ст. 388 ЦК України ще сформульована у повній відповідності до підходу ст. 387 ЦК України, проте як окремий випадок дії універсального правила і передбачає, що майно набуває *безвідплатно* в особи, яка не мала права його відчужувати, може бути витребувано власником від добросовісного набувача у всіх випадках. То вже частини 1–2 ст. 388 ЦК України визначають обмеження ввіддикації у випадках набуття майна за відплатним договором. Причому такі обмеження встановлюються через різні прийоми юридичної техніки викладення правових норм.

У ч. 1 ст. 388 ЦК України – опосередковано шляхом перелічування виключних випадків, коли витребування майна від незаконного добросовісного володільця, який набув майно за відплатним договором, є можливим. Відповідно все, що не підпадає під визначений цією частиною ст. 388 ЦК України перелік випадків, інтерпретується у судовій практиці як випадки, коли таке витребування з боку власника свого майна все ж таки є можливим за законом. Недолік такої юридичної техніки полягає не тільки в тому, що через неї в законодавство завуальовано, а не прямо, вводиться концепція обмеженої ввіддикації майна, але й тим, що ця норма насправді могла бути сформульована більш чітко і однозначно одним правилом, яке б по суті й відтворювало повністю задум законодавця. Наприклад, ч. 1 ст. 388 ЦК України [1] можна було б викласти таким чином: «Якщо майно за відплатним договором придбане в особи, яка не мала права його відчужувати, про що набувач не знав і не міг знати (добросовісний набувач), власник має право витребувати це майно від набувача у разі якщо майно вибуло з володіння власника або особи, якій він передав майно у володіння, не з їхньої волі».

На відміну від ч. 1 ст. 388 ЦК України частина друга цієї ж статті визначає випадки обмеження ввіддикації майна не опосередковано, а прямо, причому без зазначеного також вище недоліку. Норми ч. 2 ст. 388 ЦК України сформульовані у вигляді узагальненого правила, тобто стисло, чітко і однозначно: «Майно не може бути витребувано від добросовісного набувача, якщо воно було продане у порядку, встановленому для виконання судових рішень (абз. 1 ч. 2 ст. 388 ЦК України) [1]. Майно не може бути витребувано від добросовісного набувача, якщо воно було продане такому набувачеві на електронному аукціоні у порядку, встановленому для приватизації державного та комунального майна» (абз. 2 ч. 2 ст. 388 ЦК України) [1].

Буквальний правовий аналіз цих положень ЦК України начебто має схилити до думки, що в основу імперативних приписів норм ч. 2 ст. 388 ЦК України закладені жорсткі гарантії захищеності інтересів добросовісних набувачів, які стали покупцями чужого майна, відчуженого внаслідок виконання судових рішень, або державного (комунального) майна, придбаного на електронному аукціоні у порядку, встановленому для приватизації. Однак кризь напрацьовану свого часу судову практику таке можливе уявлення не завжди може виправдовуватися.

Певний час Верховний Суд в продовження підходу, закладеного у судову практику ще Верховним Судом України, теж виходив з того, що майно, яке вибуло з володіння власника на підставі рішення суду, яке згодом було скасовано, вважається таким, що вибуло з володіння власника поза його волею [3], тобто може бути витребувано від добросовісного набувача на підставі ч. 1 ст. 388 ЦК України. Однак у 2021 році Велика палата Верховного Суду нарешті відійшла від такого підходу щодо такої інтерпретації положень ч. 2 ст. 388 ЦК України з констатацією того, що при оцінці добросовісності/недобросовісності набувача майна слід враховувати, що прилюдні торги у межах здійснення виконавчого провадження мають виступати *найбезпечнішим способом набуття майна*, публічна процедура реалізації якого *гарантує невідворотність результатів торгів та «юридичне очищення» майна*, придбаного у такий спосіб. Відповідно добросовісний набувач не може відповідати у зв'язку із порушеннями інших осіб, допущеними в рамках процедур, спеціально призначених для запобігання шахрайства при вчиненні правочинів з нерухомим майном. Конструкція, за якої добросовісний набувач втрачає такий статус всупереч приписам ст. 388 ЦК України, а, відтак, втрачає майно і сам змушений шукати способи компенсації своїх втрат, є неприйнятною та покладає на добросовісного набувача індивідуальний та надмірний тягар [4].

Вбачається, що запропонований Великою палатою Верховного Суду новий підхід правозастосування положень ч. 2 ст. 388 ЦК України є більш справедливим особливо щодо випадків, коли йдеться про спроби через попередню судову практику витребувати від добросовісних набувачів колишнє державне (комунальне) майно, яке незаконно і відповідно начебто поза волею попереднього власника вибуло з його володіння внаслідок виконання рішення суду, ухваленого щодо продажу цього майна, але надалі скасованого, або придбаного через електронний аукціон у порядку, встановленому для приватизації державного та комунального майна.

Зрозуміло, що через наявність у держави владні повноваження саме вона визначає особливості функціонування тієї ж судової системи в країні і, що розумно, має нести за це свою міру відповідальності. У такому контексті закономірним є питання, чи мають ризики прийняття неправосудних судових рішень покладатися на добросовісних набувачів, які купили державне майно у порядку, встановленому для виконання судових рішень, чи в цій ситуації державу все ж таки не слід прирівнювати до звичайних власників як пересічних осіб і вона має відповідати за помилки судової ланки у тому числі за рахунок свого майна.

Вбачається, що такий підхід є більш справедливим по відношенню до всіх інших учасників цивільних відносин, які доволі часто через порушення органами державної влади чи то місцевого самоврядування процедур мають брати на себе весь тягар негативним наслідків витребування державного чи то комунального майна з приватної власності під приводом того, що відчуження відбулось з порушенням встановленого порядку, в тому числі при приватизації державного та комунального майна. Гарантії повернення коштів за придбане майно держава добросовісним набувачам жодних не надає, залишає за ними лише право подання регресної вимоги до попереднього продавця такого майна, однак не факт, що повернути сплачені за майно кошти насправді є взагалі можливим.

В рішеннях Європейського суду з прав людини (*далі – ЄСПЛ*) з різних майнових спорів теж перманентно наголошується на тому, що держава має нести свою міру відповідальності крізь призму застосування до неї принципу належного урядування. Він передбачає, що у разі, коли йдеться про питання загального інтересу, зокрема, якщо справа впливає на такі основоположні права людини, як *майнові права, державні органи повинні діяти вчасно та в належній і якомога послідовніший спосіб* [5]. Зокрема, на державні органи покладено обов'язок *запровадити внутрішні процедури, які посилять прозорість і ясність їхніх дій, мінімізують ризик помилок* [6] і *сприятимуть юридичній визначеності у цивільних правовідносинах, які зачіпають майнові інтереси* [7].

У практиці ЄСПЛ акцентується увага на тому, що принцип належного урядування, як правило, не повинен перешкоджати державним органам *виправляти випадкові помилки, навіть ті, причиною яких є їхня власна недбалість* [8]. Потреба виправити минулу «помилку» не повинна *непропорційним чином втручатися в нове право, набуте особою, яка покладалася на легітимність добросовісних дій державного органу* [9]. Іншими словами, *державні органи, які не впроваджують або не дотримуються своїх власних процедур, не повинні мати можливість отримувати вигоду від своїх протиправних дій або уникати виконання своїх обов'язків* [6]. *Ризик будь-якої помилки державного органу повинен покладатися на саму державу, а помилки не можуть виправлятися за рахунок осіб, яких вони стосуються* [10].

Отож, враховуючи зазначене, цілком логічним уявляється висновок, що в ситуаціях, передбачених ч. 2 ст. 388 ЦК України, при зіткненні інтересу особи приватного права та інтересу держави (територіальної громади) доцільно все ж таки перевагу в захисті віддавати саме інтересу

особи приватного права. Дещо складніше в цих ситуаціях визначитись у разі зіткнення виключно інтересів осіб приватного права. Виникає дилема, яким приватним інтересам власника майна чи добросовісного набувача цього майна в цій ситуації доцільно надавати перевагу в захисті: схилитись до захисту інтересу власника чи то добросовісного набувача. Однозначних аргументів на користь однієї чи другої сторони тут навряд можна знайти, однак, враховуючи, що в Україні діє концепція обмеженої ввідикації в цивільному законодавстві і саме на цьому наголошує зміст ч. 2 ст. 388 ЦК України, інтерес добросовісного набувача в таких ситуаціях і має бути захищений.

Варто звернути увагу, що удосконалень практики захисту титульного володіння через подання ввідикаційного позову Верховний Суд останнім часом намагається робити чимало. Так, донедавна усталеною практикою використання ввідикаційного позову для захисту вважалося те, що ввідикаційний позов може бути поданий для захисту речових прав тільки стосовно індивідуально визначених речей або майна, яке виділено в натурі [11]. Однак у 2023 році Верховний Суд у справі № 362/2707/19 цей правовий висновок змінив, вказавши, що наразі ввідикаційний позов може подаватися також стосовно й не індивідуально визначеного майна або майна, що не було виділено в натурі. В обґрунтування зазначеної позиції, зокрема, зазначалось, що вимога про витребування нерухомого майна із чужого незаконного володіння, не зобов'язує відповідача повернути це майно власникові, при задоволенні цієї вимоги суд витребує таке майно на користь позивача [12]. Вбачається, що в таких не досить чітких і ясних формулюваннях суд мав намір наголосити, що безпосереднє фізичне повернення майна позивачу може бути лише однією з можливих варіацій захисту володіння при ввідикаційному позові, тоді як останній може передбачати й іншу мету – витребування майна через фіксацію так званого книжкового володіння у державному реєстрі. Іншими словами, при витребуванні частки у майні, сама річ не обов'язково має бути передана позивачу, проте при визнанні за позивачем частки у спільному майні начебто так само виникає правовий ефект повернення майна. Наскільки доцільно і прогресивно є така нова практика ввідикації Верховного Суду питання не однозначне, оскільки впирається у відому правову проблематику конкуренції позовів при захисті. Зокрема, чим витребування майна за ввідикаційним позовом без його повернення позивачу має відрізнятися від такого окремого способу захисту як визнання права, у тому числі права власності на частку в спільному майні; а також наскільки можна за таким новим підходом розмежувати сфери застосування ввідикаційного та кондиційного позовів.

Всі подібні незручні питання у практиці використання ввідикаційного позову для захисту титульного володіння зазвичай збільшуються, як тільки, Велика палата Верховного Суду запроваджує нові підходи у його застосуванні. Так сталося, зокрема, й у ситуації, коли суд дійшов висновку, що з огляду на приписи ст.ст. 387 і 388 ЦК України на можливість витребування власником земельних ділянок не впливає їхній поділ та/або об'єднання. На думку Великої палати Верховного Суду, формування земельних ділянок їх володільцем, зокрема внаслідок поділу та/або об'єднання, з присвоєнням їм кадастрових номерів, зміною інших характеристик *не впливає на можливість захисту права власності чи інших майнових прав у визначеній цивільним законодавством спосіб* [13].

Недоліком такого нового висновку суду щодо можливості використання ввідикаційного позову у таких ситуаціях є те, що він сформульований без урахування положень ст. 79¹ Земельного кодексу України (*далі – ЗК України*), з якими цей висновок входить у суперечність. Так, зокрема, ч. 4 ст. 79¹ ЗК України визначає, що *земельна ділянка вважається сформованою з моменту присво-*

ення її кадастрового номера, а згідно з ч. 9 цієї ж статті земельна ділянка може бути об'єктом цивільних прав виключно з моменту її формування (крім випадків суборенди, сервітуту щодо частин земельних ділянок) та державної реєстрації права власності на неї. Тобто у разі формування земельних ділянок їх володільцем, зокрема внаслідок поділу та/або об'єднання, з присвоєнням їм кадастрових номерів, відбувається з одного боку, припинення попереднього об'єкта цивільного обороту, а, з другого боку, в результаті всіх цих дій утворюється новий об'єкт. З огляду ж на те, що будь-яке суб'єктивне речове право на об'єкт вважається припиненим у разі припинення існування об'єкта такого права, то зроблений висновок Великої палати Верховного Суду вбачається принаймні спірним і не достатньо обґрунтованим. Єдиним логічним його поясненням є те, що цей висновок був сформульований у справі, де позов подавався прокурором «в інтересах держави в особі Ірпінської міської ради» [13] і саме держава вимагала повернення об'єкта, якого з правової точки зору насправді вже не існувало.

Доречно сказати, що Верховний Суд України свого часу в подібних справах дотримувався протилежного підходу, зокрема встановлюючи, що «з огляду на те, що у встановленому законом порядку було одержано дозвіл на використання квартири як нежитлового приміщення і квартира була приєднана до вже існуючого кафе і зараз використовується як частина єдиної речі, то можна зробити висновок, що жила квартира, яка є об'єктом оспорених позивачкою договорів купівлі-продажу та є відшукованою нею шляхом ввідикації річчю фактично припинила своє існування і не може бути втребувана в натурі» [14]. Наразі Верховний Суд у своїх рішеннях виходить з того, що юридична (позасудова) формалізація факту створення нової речі не завжди є достатньою підставою для висновку про створення нової речі замість попередньої існуючої

речі, а тому, як приклад, виключення квартири з житлового фонду для подальшого використання її під магазин непродовольчих товарів, на думку Верховного Суду, не слід кваліфікувати як факт створення нового окремого об'єкта в розумінні ст.ст. 331, 332 ЦК України [15].

Закономірно виникають побоювання стосовно того, наскільки прогнозовані можуть бути на практиці негативні наслідки такого бачення суду і як, власно, вони узгоджуються із дією у праві принципу юридичної визначеності, якщо суд вважає, що юридична (позасудова) формалізація факту створення нової речі юридичного значення насправді може й не мати. І власно, чому запроваджена Верховним Судом концепція книжкового володіння, яка спирається виключно на юридичну формалізацію речових прав на нерухоме майно в державному реєстрі, чомусь не вписується в зазначене вище бачення суду.

В своїх відступах від попередніх судових висновків Верховний Суд часто посилається на своє уявлення справедливого вирішення спору, використовуючи подекуди для цього не зовсім ґрунтовні аргументи для настільки кардинальної зміни попередньої судової практики у вирішенні різних приватноправових спорів, зокрема щодо ввідикації майна. При цьому судом не завжди прораховуються можливі далекосяжні наслідки таких нових підходів і як наслідок виникає більше запитань, ніж відповідей з різних актуальних і проблемних питань судової практики, які чомусь залишаються поза увагою Верховного Суду при запровадженні нових і зміні старих усталених правил. Звісно, що будь-якій практиці, у тому числі судовій, динаміка розвитку притаманна природно, проте підштовхуючи цей розвиток у заданому напрямку, маємо оцінювати усі можливі ризики такого процесу, який може бути як прогресивним, так і деструктивним, а тому зміни заради змін навряд чи потрібні без комплексного опрацювання усіх взаємопов'язаних з такими змінами правових питань судової практики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV / *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення 21.08.2024).
2. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 06.07.2022 р. у справі № 914/2618/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107064709> (дата звернення: 21.08.2024).
3. Постанова Верховного Суду від 05.06.2019 р. у справі № 640/373/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82308321> (дата звернення: 21.08.2024).
4. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 02.11.2021 р. у справі № 925/1351/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101829977> (дата звернення: 21.08.2024).
5. Judgment of the European Court of Human Rights in the Case of Beyeler v. Italy on 28 May 2002. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60485> (дата звернення: 21.08.2024).
6. Judgment of the European Court of Human Rights in the Case of Lelas v. Croatia on 20 May 2010. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-98827> (дата звернення: 21.08.2024).
7. Judgment of the European Court of Human Rights in the Case of Öneriyildiz v. Turkey on 18 June 2002. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60510> (дата звернення: 21.08.2024).
8. Judgment of the European Court of Human Rights in the Case of Moskal v. Poland on 15 September 2009. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-94009> (дата звернення: 21.08.2024).
9. Judgment of the European Court of Human Rights in the Case of Pincová and Pinc v. the Czech Republic on 05 November 2002. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60726> (дата звернення: 21.08.2024).
10. Judgment of the European Court of Human Rights in the Case of Gashi v. Croatia on 13 December 2007. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-84005> (дата звернення: 21.08.2024).
11. Постанова Верховного Суду України від 02.09.2015 р. у справі № 6-1168цс15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/50287777> (дата звернення: 21.08.2024).
12. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 20.06.2023 р. у справі № 362/2707/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111908321> (дата звернення: 21.08.2024).
13. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 29.05.2019 р. у справі № 367/2022/15-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83846677> (дата звернення: 21.08.2024).
14. Ухвала Верховного Суду України від 20.01.2010 р. у справі № 6-27959св09. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/8039863> (дата звернення: 21.08.2024).
15. Постанова Верховного Суду від 21.03.2018 р. у справі № 208/2405/15-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73304644> (дата звернення: 21.08.2024).